

HOZIRGI ZAMON ASOSIY HUQUQ TIZIMLARI TAHLILI

Tojimurodova Zarina Rustam qizi

Toshkent davlat transport universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi zamon milliy huquq tizimining evolyutsiyasi, ommaviy va xususiy huquqning integratsiyalashuvi hamda yangi kompleks huquq sohalarining (xususan, transport huquqining) shakllanish tendensiyalari tahlil qilingan. Muallif tomonidan davlat boshqaruvini markazlashtirishdan chiqarish, ma'muriy huquq va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi ijtimoiy sheriklik, shuningdek, huquqiy modernizatsiyada milliy qadriyatlarning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Bundan tashqari, raqamlashtirish va sun'iy intellektning huquq tizimiga ta'siri (raqamli ma'muriy huquq), shuningdek, qonun ijodkorligi jarayonida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish va keng jamoatchilik ishtirokini ta'minlash bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: milliy huquq tizimi, kompleks huquq sohaları, ma'muriy huquq, transport huquqi, nomarkazlashtirish, fuqarolik jamiyati institutlari, milliy huquqiy qadriyatlar, raqamli ma'muriy huquq, qonun ijodkorligi, manfaatlar to'qnashuvi.

Hozirgi zamon asosiy huquq tizimlarining evolyutsiyasi jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va texnologik o'zgarishlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, huquqning nafaqat tartibga soluvchi, balki rivojlantiruvchi funksiyasini ham birinchi planga olib chiqmoqda. Bugungi kunda milliy huquq tizimi shunchaki normalar yig'indisi emas, balki muayyan makon va zamonda amal qilayotgan huquqiy hodisalar, prinsiplar va institutlarning mushtarak bir butunligi sifatida talqin etiladi¹. Olimlar tomonidan huquq tizimi asosan ommaviy va xususiy huquq tarmoqlariga ajratib o'rganilsa-da, bugungi kun voqeligi ularning o'zaro integratsiyalashuvi natijasida yangi, majmuaviy (kompleks) huquq sohalarining shakllanishini taqozo

¹ Xadiyev A.Q. Huquq tizimi tushunchasiga oid umumnazariy masalalar // Oriental Renaissance. – 2024. № 4. – B. 247.

etmoqda. Masalan, akademik H.R.Rahmonqulov o'zining fundamental tadqiqotlarida ommaviy va xususiy huquqqa xos normalardan tashkil topgan kompleks huquq sohalari mavjudligini alohida ta'kidlagan bo'lib, bunday yondashuv huquqiy munosabatlarning serqirra tabiatini ochib berishga xizmat qiladi². Shu o'rinda, muallif sifatida ta'kidlash joizki, an'anaviy huquq tarmoqlari chegaralarining moslashuvchanlashuvi (giloslashuvi) huquq tizimining inqirozini emas, balki uning yangi ijtimoiy ehtiyojlarga moslashish qobiliyatini ko'rsatadi.

Ushbu moslashish jarayonida davlat boshqaruvini takomillashtirishning tashkiliy-huquqiy asoslari, ayniqsa, ma'muriy huquqning o'rni beqiyosdir. Ijro hokimiyati boshqaruv organlarining tuzilishi va funksiyalarini tartibga soluvchi ma'muriy huquq, yuridik adabiyotlarda e'tirof etilganidek, yustitsion va yurisdiksiyon munosabatlarni qamrab oluvchi mustaqil ommaviy huquq tarmog'idir. Biroq, ma'muriy huquqning bugungi vazifasi faqatgina boshqaruv apparatining ichki faoliyatini (internal) ta'minlash bilan cheklanib qolmay, balki davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning huquqiy mexanizmlarini yaratishga yo'naltirilmoqda. Sh.U. Yakubov o'zining doktorlik dissertatsiyasida davlat va nodavlat sektorlari o'rtasidagi ijtimoiy sheriklik mexanizmlarini kuchaytirish orqali boshqaruv qarorlarining legitimligini oshirish mumkinligini ilmiy asoslab bergan³. Mening nazarimda, ma'muriy huquq va fuqarolik jamiyati institutlari integratsiyasiz davlat boshqaruvida chinakam demarkatsiya va detsentralizatsiyaga erishib bo'lmaydi.

Globalashuv va iqtisodiy modernizatsiya sharoitida huquq tizimida yuz berayotgan yana bir muhim tendensiya – bu tarmoqlararo chegaralarning kesishuvida paydo bo'layotgan yangi huquq sohalarning, xususan, tarmoq huquqlarining rivojlanishidir. Bunga yorqin misol sifatida davlat boshqaruvini takomillashtirishning tashkiliy va huquqiy negizlari doirasida transport sohasining mustaqil huquq tarmog'i sifatida ajralib chiqishini ko'rsatish mumkin. Professor

² Rahmonqulov H.R. O'zbekiston Respublikasining milliy huquq tizimi. – T.: TDYUI, 2004. – B. 47-48.

³ Yakubov Sh.U. Davlat va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligining huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish: Yurid. fan. dok. (DSc) ... diss. avtoref. – Toshkent: DBA, 2018. – B. 15.

Dj.X.Yuldashev ta'kidlaganidek, transport infratuzilmasining yagona tizimga birlashuvi va transport xavfsizligini ta'minlash jarayonlari ushbu munosabatlarni shunchaki xo'jalik yoki ma'muriy huquq doirasida emas, balki mustaqil, kompleks huquq tarmog'i sifatida o'rganishni taqozo etadi⁴. Transport huquqi asoslarini yaratish, shubhasiz, sohadagi intellektual boshqaruv tizimlarini huquqiy tartibga solish uchun o'ta muhimdir. Ayrim konservativ olimlar ushbu sohani mustaqil huquq tarmog'i sifatida tan olishga ikkilanib, ilmiy polemikalarda uni ommaviy huquqning bir bo'lagi sifatida qoldirishni taklif qilishsa-da, men bunday tor yondashuvni keskin inkor etaman. Chunki imperativ va dispozitiv metodlarni mutanosib ravishda o'zida mujassam etgan ushbu tarmoq bevosita milliy va xalqaro tranzit siyosatini belgilovchi mustaqil huquqiy fenomendir.

Huquqiy tizimning rivojlanishida milliy huquqiy qadriyatlarning o'rni va ahamiyati ham nazariy tadqiqotlarning markaziy obyekti hisoblanadi. Huquqshunos olimlar X.T.Odilqoriyev va Sh.U. Yakubovlarning monografik izlanishlarida huquq va axloqning o'zaro mutanosibliigi, jamiyatdagi huquqiy qadriyatlarning qonun ijodkorligi va huquqni qo'llash amaliyotidagi roli fundamental tahlil qilingan⁵. Qadriyatlarsiz huquq quruq sanksiyalar to'plamiga, boshqaruv apparati esa jazolovchi mashinaga aylanib qoladi. Bu fikrni mantiqan davom ettirgan holda, U.Mamadaliyev huquqiy davlat qurishning axloqiy-huquqiy jihatlariga to'xtalib, demokratik tizimni tashkil qilgan normalar jamiyatning axloqiy qarashlari bilan uzviy uyg'un bo'lishi shartligini uqtiradi⁶. Mening shaxsiy ilmiy qarashlarimga ko'ra, huquqiy modernizatsiya jarayonida G'arb tajribasini yoki xalqaro konvensiyalarni ko'r-ko'rona milliy qonunchilikka implementatsiya qilish samara bermaydi; har qanday norma milliy mentalitet va tarixiy qadriyatlar instituti orqali filtrlanishi shart.

⁴ Yuldashev D.X. Transport law as an independent branch of law // International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2026. – Vol. 6. – P. 102.

⁵ Odilqoriyev X.T., Yakubov Sh.U. Milliy huquqiy tizim va huquqiy qadriyatlar. – Toshkent: SMI-ASIA, 2010. – B. 193.

⁶ Mamadaliyev U. Huquqiy davlat qurishning axloqiy-huquqiy va siyosiy jihatlarini // Ilm-fan ta'limda innovatsion yondashuvlar. – 2021. – B. 11-12.

Davlat va huquq rivojining hozirgi zamon tendensiyalarini tadqiq etar ekanmiz, hokimiyatning markazlashtirishdan chiqarilishi (detsentralizatsiya) va boshqaruv funksiyalarining quyi bo'g'inlarga, shu jumladan, fuqarolik jamiyati institutlariga o'tkazilishi eng muammoli masalalardan biri bo'lib qolmoqda. M.A.Axmedshayeva o'zining ilmiy ishlarida davlat hokimiyati va boshqaruvini modernizatsiya qilishda vakolatlarni taqsimlashning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ochib bergan⁷. Bu ilmiy yondashuv bilan bahsga kirishgan holda shuni aytish mumkinki, detsentralizatsiya jarayoni faqatgina ma'muriy vakolatlarni berish bilan cheklanib qolmasligi kerak; mahalliy boshqaruv organlari va tizimli tashkilotlarga moliyaviy hamda tashkiliy mustaqillik kafolatlari berilmas ekan, bu islohotlar faqatgina deklarativ xususiyat kasb etadi.

Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida huquqiy tizimni tadqiq etish jarayoni ijtimoiy hayotning barcha sohalarida shiddat bilan yuz berayotgan raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarning kirib kelishi bilan chambarchas bog'liq. I.X.Atamirzayevning xulosalariga ko'ra, huquqiy voqelikning uzluksiz va faol harakatdagi dinamikasi milliy huquqiy tizimning tinimsiz takomillashuvini talab qilmoqda⁸. Bu dinamika davlat boshqaruvi tizimida va qonun ijodkorligi jarayonida mutlaqo yangicha yondashuvlarni taqozo etadi. Xususan, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va ularni manfaatdor idoralar bilan kelishish bosqichlarida axborot texnologiyalarining joriy etilishi ma'muriy to'siqlarni kamaytirishga xizmat qilmoqda⁹. Fikrimizcha, sun'iy intellekt va kiber-fizik tizimlar ishtirokidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish yaqin kelajakda huquq tizimida "raqamli ma'muriy huquq" kabi yangi yo'nalishlarni ilmiy asoslashni va ularni darsliklarga kiritishni talab qiladi.

Shu bilan birga, qonunlarni yozish va qabul qilish jarayonida korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvining oldini olish tizimi hali to'liq ishlamayapti. Ko'pincha

⁷ Axmedshayeva M.A. Davlat va huquq rivojining hozirgi zamon tendensiyalari. – Toshkent: TDYUU, 2016. B. 25-32.

⁸ Atamirzayev I.X. Yangilanayotgan O'zbekiston huquqiy tizimini tadqiq etishning o'ziga xos jihatlari // Ilmiy maqolalar to'plami. – 2021. – B. 8-9.

⁹ Maxmudov L.M. Normativ huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda axborot texnologiyalarning roli // Academic Research in Educational Sciences. – 2021. – Vol. 2, Is. 4. – B. 370.

yangi hujjatlarda ijtimoiy adolat yoki milliy manfaatlardan ko'ra, ma'lum bir davlat idoralarining shaxsiy manfaatlari ustunlik qilib qolmoqda. Buning oldini olish uchun qonunlarni ishlab chiqishga faqat davlat organlarini emas, balki keng jamoatchilikni, mustaqil olimlar va oliygoh ustozlarini ham albatta jalb qilish tizimini yaratish zarur.